जलाशयारामोत्सर्गमयूखः भास्करे

४७२५

𑆨𑆓𑆮𑆠𑇀𑆑𑆵𑆫𑇀𑆠𑆴𑆥𑆳𑆜

॥भ॰उ॰। ॥श्रीगणेशाय नमः॥ उत्स्कादानविधिं त्वामं नाममम आराध्य भास्करं॥ उत्सर्गवि
॥२॥ धये भट्टनीलकंठो वदन्यथा॥ तत्र जलाशयोत्सर्गत्रिष्वं सा विशेषधर्मोत्तरे॥ उद
केन विना तृप्तिर्नास्ति लोकद्वये सदा॥ तस्माज्जलाशयाः कार्याः पुरुषेण वि
पश्चिता। यमः। कूपाराम प्रयाकारी तथा वृक्षावरोपकः॥ कन्याप्रदः सेतु
कारी स्वर्गं प्राप्नोत्यसंशयं। तथा॥ तडागे यस्य पानीयं सततं खलु तिष्ठति। स्व
र्गलोके गतिस्तस्य नात्र कार्या विचारणा। नंदिकेश्वराणे। यो वापीमथवा कू
पं देशे तोयविवर्जिते॥ खानयेत्स नरो याति स्वर्गं प्रेत्य शतं समाः॥ विष्णुः। कूपा ॥राम।
राम तडागेषु देवतायतनेषु च। पुनः संस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलं॥ तथा ॥२॥

सेतुवंधरता ये च तीर्थशौचरताश्च ये॥ तडागकूपकर्त्तारो मुच्यंते ते तृषाभया
त्॥ तीर्थशौचं मलाच्छिद्यं काद्यपसारणां॥ भविष्योत्तरे॥ सर्वस्वेनापि कौन्तेय भूमि
ष्ठमुदकं कुरु॥ कुलानि तारयेत्कर्त्ता पत्र गोविंदतृषाभवेत्॥ अतः सुभागतं डु
र्वीत तडागादि प्रयोजयेत्॥ धन्यः स पंथा विज्ञेयः स्तडागहृद्यमंडितं॥ पीत्वा तोयं
च मार्गस्था विश्रमंति रमंति च॥ पानीयशौचनं कृत्वा कुर्द देवाविनिर्मिते॥ प्रणा
लकरणात्त्र त्रतृप्ति मामोत्यनुत्तमां॥ रहादौ कूपादिविशेषफलं देवीपुराणे॥
एवं मास्थित्यकर्त्तव्यं तस्योत्तरपथे पिवा॥ नष्टवंपत्यपंकूपान्मिठादेवालयाङ्हा
त्॥ कृतं भयप्रदं लोके तथा चास्यापि जांभयं॥ वायव्यां वापि देवस्य भयदं जायते कृतं

॥ भ० उ० १ ॥ वराहमिहिरः। पुष्टिं मूर्त्तिं पुत्रहानिं पुरंध्रीनाशं मृत्युं संपदं शस्त्रबाधां। किंचित्सौ
॥ २ ॥ ख्यं दिक्षु पूर्वादिकुप्पाति कूपो मध्ये गेहमर्थं ज्ञयं चेत्यादि। जलाशयारंभकालो
विलग्ने धर्मोंबरे। स्थिरे लग्ने स्थिरांशे च केंद्रेषूपचयान्विते। तथा॥ पक्षसौम्यग्रहा
केंद्रे त्रिकोणे वापि भार्गवः। पापश्चोपचयस्थाने तस्मिन् कार्यं निवेशनं। प्रासा
देष्वेवमेतस्यात्कूपवापीषु चैव हीति। केंद्रं नाम प्रथमचतुर्थसप्तदशमाख्यं॥
त्रिकोणं नवपंचमं च। उपचयस्थानं त्रिषडेकादशमाख्यं। वृक्षारोपणेपि वरा
हसंहितायां। ध्रुवमृदुमूलविशाखा गुरुभं श्रवणं तथाश्विनं हस्तं। शस्तानि दि ॥ राम ॥
व्यदृग्भिः। पादपसंरोपणे भानि। गुरुभं पुष्यः। जलाशयोत्सर्गकालो भविष्यो ॥ २ ॥

त्तरे । तस्मिन्सलिलसंपूर्णे कार्त्तिके च विशेषतः । तडागस्य विधिः कार्य्यः
स्थिरनक्षत्रयोगतः । मुनयः केचिदिच्छंति त्यतीते चोत्तरायणे । न कालनि
यमस्तत्र सलिलं तत्र कारणं ॥ दीपिकायां । मार्त्तंडेंदूडुशुद्धौ सुरजित्सर्पपितृमा
घधक्रमस्य [illegible] शुक्रे मूलाषाढोत्तराश्विश्रवणगुरुकरे पौष्णशाक्राजचांद्रे ।
मैत्रे ब्राह्मे च पूर्णामदनरवितिथौ सहितीयाः तृतीयाकाम्याप्तौ तोयप्रतिष्ठाज
गुर्वंसितदिने कालशुद्धौ शुभलग्ने । मार्त्तंडः सूर्य्यः । इंदुश्चंद्रः । उडु नक्षत्रं । एतेषां शु
द्धिर्बलं सुरजिद्विष्णुः । तस्याशयने प्रबोधे गुरुः । पुष्पः । करो हस्तः । पौष्णं रेवती । शक्र
कं ज्येष्ठा । चांद्रं मृगः । मैत्रमनुराधा । ब्राह्मं रोहिणी । पूर्णा पंचमी दशम्यमाश्त्रीं

॥भ॰तु॰॥
॥३॥

मा॥ मन्वन्तरादितिथी त्रयोदशी। समस्मो। ज्ञो बुधः। सितः। शुक्रः। वक्रिपुरागो॥
संक्रांतिभेदेन फलविशेषकः। वापीकूपतडागानां तस्मिन्। काले विधि
स्मृतः। सुदिने शुभनक्षत्रे प्रतिष्ठा शुभदा स्मृता। कर्कटे पुत्रलाभेश्च मेषोर्थं तु
मकरे भवेत्। मीने यशोर्थलाभश्च कुंभे वसुसमृद्धकं। वृषे च मिथुने वृद्धिर्हरिश्च
केचन लं भवेत्। पितृनं त्रिशक्ककन्यायां तुलायां शाश्वती गतिः। सिंहो मेषो धनु
र्विशुं जनन स्याद्विजय छतीति। अत्रायं संग्रहो वर्ज्या वर्ज्ययोः। अधिक क्षय मलमास
रासिंहमकरस्थ वृहस्पतावसमितेबाले वृद्धे वा गुरौ शुक्रे च वक्रे तिचारिलिंचगु
रौ गुर्वादित्ये मलमासे नृपमासे लुप्तादिनद्वयवतिपक्षे च मदिनादौ धूर्कं पाशक्त ॥राम॥
का घटुतदोषेव वर्ज्यः। उत्तरायणे माडफाल्गुणचैत्रवेशाषज्येष्ठोषाढ [illegible] ॥३॥

नृमासेषु रविविष्णुश्चावपनहृयविषुवद्वयकन्यामीनधनुरन्यतमसंक्रांतौ शुक्लप
क्षे द्वितीयानवमीसप्तमीदशमीपौर्णमासीनामन्यतमा तिथौ शनिमंगलान्यवारेस
भरणी। कृत्तिकार्द्रापुनर्वस्वाश्लेषापूर्वाफाल्गुणी। विशाखाव्यतिरिक्तनक्षत्रेषु वि
ष्कंभातिगंडव्याघातवज्रव्यतीपातपरिघवैधृतिव्यतिरिक्तयोगेषु करे चंद्रता
राविशुद्धौ बुद्धधिष्ण्यकृत्य उत्तमितपूर्वचंद्रनिशीक्षितेलग्ने जलाशयोत्सर्गकार्यं
इतिमहर्षिवराहप्रिशिष्टे। अथातो वाहनानां विधिवापीकूपतडागयज्ञं व्याख्या
स्यामः॥ पुण्ये तिथिकरणे शुभेनक्षत्रे प्राचीं दिशमाश्रित्य पञ्चाकृत्य वणा उदक
प्रवणोवोदकसमीपेवस्थित्युपसमाधायवारुणंचरुं श्रपयित्वाज्यभागौ [illegible] कृत्वाज्या
हुतीर्जुहुयात॥ समुद्रज्येष्ठेति प्रत्यृचं ततो हविषोष्टाभिर्जुहुयात्त्वा पाभिर्ब्रह्म

॥प॰उ॰॥ णाबृंदमानाइतिपंचत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानितिचदेइमंमेवरुणाश्रुधी
॥४॥ तिचत्रिष्टुप्छंदस्कंतंचनवमंनववैप्राणाःप्राणावाआपस्तस्मादापोनवभिर्जुहोति
मार्जनातेधेनुंतारयेत्।घृतवतीत्यंमाणामनुमंत्रयेत॥इदंपवित्रंसलिलंकुरु
घस्मृद्धाःस्मृताश्चमृतासंतुनित्यं।मातारथंतीकुर्वतीयाविषेकद्योकाद्योकं
तरंतेनीयंतेचैतिपक्षायेस्वयंलयोनास्य३अग्नीपर्यायोस्मस्मान्मातरःशुंधयंति
त्यथापराजितायांदिशिपत्यापयेत्सूपमाऽङ्गरावतीहिभूयाइतिहिंकरोतिचो वस्त्रा ३
रुपुतीवसुपत्नीवसूनामितिम्रचैलेकंठंकाचेनशृंगाहृषप्रजांवैरोप्ता खु
रंकास्योपदोहनांविश्रायदघादितरावाशत्र्यादक्षिणांततउत्सर्गंकुर्यात॥ ॥राम॥ ॥४॥
देवापितृमनुष्याःप्रीयतामितिपठित्वोत्सृजेत्तेरत्याहशौनकोज्ञाह्मणा

जयित्वा ॥ स्वस्त्ययनं वाचयीत । इति संक्षिप्तो जलाशयोत्सर्गविधिः । विस्तृतस्तु भी
मात्स्ये ॥ ॥ शृणु राजन्महाबाहो तडागादिषु यो विधिः । पुराणेष्वितिहासोक्तं प
द्धतिवत्तथा नृप ॥ प्राप्य शुक्लं शुभं पक्षं श्रुतीते चोत्तरायणे । पुण्येह्नि विप्रकथिते
कृत्वा ब्राह्मणवाचनं । प्रागुदक्प्रवणे देशे तडागस्य समीपतः । चतुर्हस्तं तथा वेदी
चतुरस्रां चैव तु मुखीं । चतुर्हस्तेति मण्डप त्रिभागव्याहृतिः । सिद्धान्तशेखरे तु । तडा
गादिप्रतिष्ठायां पद्मिनीपद्मसन्निभेषु क्तं पद्मिनीति वेदितामतं इच्छन्तात्रिचतुः ॥
पञ्चसप्तनवैकादशन्यूनमभागेनमेवोक्ता मण्डपतिर्णये सर्वथा षोडशहस्तः स्यान्म
ण्डपः । चतुर्मुखीविः । पद्मपि तडागस्य समीपस्थावि शेषेण क्तं तथापि मण्डपादि तडा
गादित्याच्यामुदीच्यामीशान्यां प्रतीच्यां वा कार्यं । तडागात्पश्चिमे पूर्वे ईशान्या

॥ भ.उ. ॥ मुन्नेरपि वा ॥ श्वादौ तु मंडपः कार्य्यः सर्व्वलक्षणसंयुतः इति वचनादिसांप्रदायिकाः ॥
॥ ५ ॥ ॥ अत्र विशेषो भविष्ये । तडागपालीशीर्षेतु मंडपं कारयेद्बुधः इति वेयाश्च परितो
गर्त्ता रत्निमात्रा भूमेखलाः ॥ नव सप्ताथवा पंच योनिवक्त्रा नृपात्मज । गर्त्ताः ॥
कुंडानि । योनिरेव क्षेपे घाते योनिवक्त्राः । तत्र समुपन्ने ईशानकोणे हस्तमात्रं स्थं
न कार्य्यं । उपसंजाति विरोधितया तद्बाधस्यैव न्याय्यत्वात् । वेदिं हस्तमात्रां पांचनिः
स्यात्तदष्टसप्तांगुलविस्तृता ॥ गर्त्ताश्चैव तत्र शस्त्राः सुच्छ्रिपवोछ्रितमेखलाः । वि
पवीछ्रितोष्टांगुलोछ्रिताः । सर्व्वतश्च सवर्णाद्भिः पताकाध्वजसंयुताः ॥ सवर्णी
ड्रादिलोकपालैः अश्वत्थोदुंबरप्लक्षवटशाखाभवानितु । मंडपस्य प्रतिदिशं द्वा ॥ राम ॥
राण्येतानि कारयेत् । द्वाराणि तोरणानीति केचित् । यथाकृतमेव तु युक्तं तदा ॥ ५ ॥

तोरणान्यपि द्वारकाणि समयान्येतेषां द्वारांगत्वात् । शुभास्नत्राष्टहोतारो छंदायिक
लाश्च शाखिवे ॥ अष्टावृजापकाः कार्याः ब्राह्मणा वेदपारगाः । सर्वलक्षणी
संपूर्णा मंत्रवंतो जितेंद्रियाः ॥ कुलशीलसमायुक्तः स्थापकः स्याद्विजोत्तमः ॥
॥ स्थापको गुरुः ॥ प्रतिगर्भं कलशान्यज्ञोपकरणानि वा व्यजनं वासनं शुक्लं ता
म्रपात्रेषु विस्तरे ॥ प्रतिगर्भमेकैकः कलश इति हेमाद्रिः । वह्वृचनात्यं ति
गर्भे यदा च प्रतिकुंडं चय ग्रय इति नु सम्यक् ॥ न तत्र नैकवर्णाः स्युर्वलयः प्र
ति देवतं ॥ आचार्यः प्रद्विपद्मो अनुमंत्र विचक्षणः । अरत्निमात्रो मध्यः
स्यात् क्षीरहक्षविनिर्मितः ॥ यजमानप्रमाणो वा संस्थाप्यो भूतिमिच्छता । स
जाष्टा सस्थश्च वालसुतः कार्यः ॥ चषाल वृद्धापि एतत्परिमाणम ध्यएव यूपा ।

॥ भ॰ उ॰ ॥ विशेषो भविष्ये । कदंबाश्वत्थपालाशवैकंकतमयः स्रुभः । स्रुङ्मयभूपो निर्दिष्टः
॥ ६ ॥ सारसरूमयो थवेति । वैवर्णिकाणां कदंबादिनियम एव । स्रुङ्स्थानि पमद्रल्यर्थः ॥
उ न तन्निखनेत्स्यात्तनारदीये । तडागोत्तरतश्चैव पूपद्धानं प्रकीर्त्तितमिति । पूर्वकुंडात्स्या
थ्यांपदमाथ्रांतरितेदृशाइति त्रिपतारायणः । जलाशयमंडपांतरालइति केचित् ॥
ईशानेषु निपानस्यन्मसेघृपंययोदित्तमिति । परे ॥ एतत्सझवयमूलविमृश्यकार्यमिहै
मालिंकाविप्रांकाच्याः पंचविंशतिमृत्विजः । कुंडलानि च हैमानि केयूरकटकानि च
तथां पवित्राणि वासांसि विविधानि च । दद्यादेवं समं सर्वं निष्काचार्य्ये द्विगुणं च ॥ राम ॥
नः ॥ रघाकृय्यतनसंयुक्तमात्मनश्चापि यत्प्रियम् । सो वर्णिकर्मकरो राजनौ ॥ ६ ॥

गुं ति २

डुंडुभौ॥ ताम्रो कुलीरमंडूकौ ग्रायसः शिशुमारकः। डुंडुभी राजिलः। निर्विषसर्पश्च ः।
कुलीरः। कर्कटः। कूर्मादयः। समवेधांश्च तन्मंडलस्थानसाधयाः। एवमासाद्य तान् स
र्वान् स्थापितवेनु विशेषतः। शुक्लमाल्यांवरधरः शुक्लगंधानुलेपनः। सर्वौषध्यु
दकस्नानस्नापितो वेदपुंगवैः। यजमानः सपत्नीकः पुत्रपौत्रसमन्वितः। पश्चिमं द्वा
रमाश्रित्य प्रविशेद्यागमंडपं॥ ततो मंगलशब्देन भेरीणां निस्वनेन च। रजसा मंडलं कु
र्याद्ग्रहानु लोकपतींस्तथा। विन्यसेन्मंत्रतः सर्वान् प्रतिदिक्षु विचक्षणः। ऋषादीन्स्था
पयेन्मध्ये वारुणं मंत्रमाश्रितः। ब्रह्माणं च शिवं विष्णुं तत्रैव स्थापयेद्बुधः। विनाय
कं च निन्यस्य कमलामं विकांतथा। शांत्यर्थं सर्वलोकानां भूतग्रामं न्यसेत्ततः। पु
४ ३ त्सं चवोन्नितत्वविता॥ षोडशारं ततश्चक्रं पद्मगर्भं चतुर्मुखं। चतुरस्रं च परितो वृत्तं मध्ये सुशोभनं॥
॥विद्याश्चोपरितः कुर्या त* २

॥ म० रु० ॥ ७ ॥

7

स्त्रा

धूपमङ्गफलैर्मुक्तं एवं कृत्वाधिवासयेत् ॥ कुंभांश्चैगार्भां स्नानवामतोमिरामिवेह्यव
मधपुष्पैरक्तैः कृत्वा द्वारपालान्समंततः । पवर्षामितिमान कृपादाचार्य्यं स्वभिपूज्य
पत् । वरुं चौपर्वतः स्थाप्योदक्षिणेनयपुंविदो ॥ मामगोपश्चिमेस्थाप्यावन्नरेण
लथर्वणो । उदक्षुवोदक्षिणतोयजमानउपाविशेत । यजश्चमितिता स्त्रराज्ञ
होत्रकान्युतरेवतु । उत्क्षुभं कृजाप्येणा तिष्ठ्यमितिता पश्चान्न ॥ एवमादिश्चवतो
नसवानिमयुन्याग्निंवमंत्रवित । हुकुयाह्यकणोमंत्रेराज्यं चस मिवस्त्रथा । एपति
मिषवेवहोतव्यावारुणेरेवसर्वशः ॥ ग्रहेभ्योविधिवकृत्वातथेन्द्रायेश्वसार्यव ॥ ॥ राम ॥
मकन्या लोकपालेभ्यो विधिवद्दिश्वकर्मणि । रात्रिसूक्तं चवैरो ऊंवपावमानम् ॥ ७ ॥

मंगलं ॥ जपेरन्यौ मधुसूक्तं सर्वतो बह्वृचाः पृथक्‌ ॥ शाक्तं रौद्रं च सौम्यं च कूष्मा
ण्डं जातवेदसं । सौरसूक्तं जपेरन्ये दक्षिणेन यजुर्विदः ॥ वैराजं पौरुषं सूक्तं सौप
र्णं रुद्रसंहितां ॥ शैशवं पंचनिधनं गायत्रं ज्येष्ठसाम च ॥ वामदेव्यं बृहत्सौम्यं रौरवं
सरथंतरं ॥ गवां व्रतं विकर्णं च रक्षोघ्नं च यथाक्रमं ॥ गायंति सामगा राजन्‌ पश्चि
मद्वारमाश्रिताः ॥ आथर्वणाश्चोत्तरतस्तथा शांतिकपौष्टिकं ॥ प्रागादिजप्यानिवि
शेषतः ॥ अपो गोदृशांपि ष्यामः ॥ जपेरन्मनसा देवमाश्रिता वरुणं सदा ॥ सर्वैस्फरभि
तो रात्रावेवं कृत्वाधिवासनं ॥ गजाश्वरथ्यावल्मीकसंगमाद्ध्रदगोकुलात्‌ ॥ मृदम
नीयकुंभेषु प्रक्षिपेत्त्वरा तथा ॥ रोचनं चैव सिद्धार्थान्‌ गंधान्‌ गुग्गुलमेव च ॥ स्नपनेत

॥भं॰उ॰॥
॥८॥
८

स्याकर्त्तव्यं पंचभंगसमन्वितैः। भंगाः पूर्ववाः एतत्कर्तुर्महामंत्रैरेवं कृत्वा विधा
नतः। स्नपनं च पूर्णोद्दिया प्रा कार्य्यं। परदिनं कृत्यमाह॥ एवं ह्ययामती वात्स्यविधि
दृष्टेन कर्मणा॥ ततः प्रभाते विमले संजाते थ गवांशतैः। ब्राह्मणेभ्यः प्रदातव्यम
मष्टषष्ठ्यं यवा पुनः। पंचाशच्चाथ षड्विंशत्पंच विंशतिर्वा पुनरिति। ततः सांवत्सरैः
प्रोक्ते शुद्धे लग्ने शुभे शोभने। वेदशास्त्रैः सगांधर्वैः वाद्यैश्च विविधैः शुभैः। कनकालं
कृतां कृत्वा तत्र गामवतारयेत्। सांवत्सरा दैवज्ञाः। सामगाय देवासा ब्राह्मणा
यविशांपते॥ सामगाः अकृत एवाग्नेपीन्यायात्। जलाशयं च विष्टता सूत्रेण परि ॥राम॥
वेष्टयेत्॥ पात्रीमादाय सौवर्णी पंचरत्नसमन्वितां। नमो विश्वप्यकरं मत्स्यासै ॥८॥

म१

सांश्च सर्वशः ततः। हुत्वा तां चतुर्भिर्विप्रैरृग्वेदवेदांगपारगैः। महानदीजलोपेत
स्तु विभूषितैः। उत्तराभिमुखो वीक्ष्य जलमध्ये तु कारयेत्। आथर्वणो वरुण साङ्गं
त्तु पुनर्मामित्यृचेति वा। आपो हि ष्ठेति मंत्रेण क्षिप्त्वागत्य च मंडपं। आथर्वणांश
देवीरित्यस्यामृचि गीतं। अत्र विशेषो भविष्ये। सामान्यं सर्वभूतेभ्यो मया दत्तं मि
दं जलं। रमंतु सर्वभूतानि स्नानपानावगाहनैः। एवं जलं जले क्षिप्त्वा पूजयेत्
लमालयं। ततोष्याकर्मकराः सर्वे कुद्दालानि च पूजयेदिति। पूजयित्वा मर्दस्य
श्च वलिं दद्यात्समंततः। सदस्यांश्च ऋत्विजः। समंततो मंडपस्य। पुनर्दिनानि हो
तव्यं चत्वारि मुनिसत्तमाः। होमश्च पूर्ववत्कार्य एवं षष्ठ्यहमावर्तनीयः। चतुर्थीक

॥म०उ०॥
॥ टी ॥
9

र्मकर्तव्यं देयात्तत्रापि शक्तितः । दक्षिणां राजशार्दूल वरुणे संस्मरंस्ततः । कृत्वा तु
यज्ञपात्राणि यज्ञोपकरणानि च ॥ ऋत्विग्भ्यश्च समं दत्त्वा मण्डपं विभजेत्ततः ॥
भोजयेत्तु यथाशक्ति पंचाशद्वाथ विंशतिं । हेमपात्रीं च शय्यां च स्थापकाय निवेद-
येत् ॥ ततः सहस्रं विप्राणामथवाष्टशतं तथा । एवमेव पुराणेषु तडागे विधिरु-
च्यते ॥ कूपवापीषु सर्वासु तथा पुष्करिणीषु च ॥ एष एव विधिर्दृष्टः प्रतिष्ठासु
तथैव च ॥ सर्वास्ववतुलचतुरस्रादिषु । मंत्रतस्तु विशेषः स्यात्प्रासादोद्यानभूमि-
षु ॥ प्रासादेवाक्षकपुरुषः ३ द्याने च वनस्पतिर्दैवताः । तत्संज्ञतो विशेषः स्यत्स्थे ॥ राम
एवं त्वेशक्तावध्येन विधिर्दृष्टः स्वयंभुवा ॥ अर्द्धमृत्तिकयं चर्विशतेः । तत्रहोरजा ॥ ९ ॥

कृत्वा द्वारपालानां चतुष्टयं चतुष्टयं गुरुश्चेति च यथोद्देशे त्वर्थः ॥ होमादि दक्षिणा[illegible]ना

मण्डपमिति केचित् । स्वल्पेष्वेकाग्निवत्कार्यं विज्ञशाखाहृते नृभिः । आहृत्य का[illegible]

तं तोयं अग्निष्टोमसमं स्मृतं ॥ शरत्काले स्थितं यत्स्यात्तदुक्थफलदायकं । वाज[illegible]पे

याति रात्राभ्यां हेमन्तशिशिरे स्थितं ॥ अश्वमेधसमं प्राकुर्वसन्तसमये स्थितं । ग्रीष्मे

पि यत्स्थितं तोयं राजसूयाद्विशिष्यते । एतान्महाराजविशेषधर्मान्करोति यो[illegible]

न यः शुद्धबुद्धिः । स याति रुद्रालयमाशु पूतः कल्पाननेकान्दिवि मोदते च । अनेक

लोकान्समहन्नपादीन्भुक्त्वा परार्धद्वयसंगनाभिः । महेव विष्णोः परमं पदं यः प्र

याति तद्योगबलेन भूपः ॥ ॥ इति जलाशयोत्सर्गविधिः । अथ जलाशयोत्सर्गप्र

योगः ॥ ॥ अधिवासनदिनपूर्वदिने कृतहविष्यभोजनो अधिवासनदिने पूर्वाह्णे का

स्नादिसंकीर्त्य सकलपापक्षयपूर्वकरुद्रालयगमनानंतरबहुकल्पकालावधिकरुद्रलोकभोगपूर्वकपरार्द्धकाल

भ.उ लावच्छिन्नमहत्सुखप्रः । प्रभृतिलोकांगनामहितलोकगतभोगोत्तरं वैष्णवपरमपद

१० प्राप्तिकामः श्वोमुकजलाशयोत्सर्गं करिष्ये इति संकल्प ॥ ॥ गणेशपूजा स्वस्तिवा

चनमातृवसोर्द्धारापूजा वृद्धिश्राद्धं गुरुर्त्विग्वरणानि सामान्यप्रयोगोक्तरीत्या कु

र्यात् ॥ तत्रर्त्विजः श्चतुर्विंशतिः । अष्टौ होतारः । अष्टौ जापकाः । अष्टौ द्वारपाला इ

ति । चत्वारश्चत्वारो वा एतेषु रुद्रश्चेति त्रयोदश वा । अत्यशक्तावेको गुरुरेव वा ।

ततः स्नानमधुपर्ककटकांगुलमालावस्त्रादिनार्चयेत् । दक्षिणामूल्यं करकं कुंडला

दि गुरवे देयं ॥ ततो मंडपप्रवेशवास्तुपूजामंडपपूजाग्निस्थापनोत्तरं गुरुर्वेदिं कल्पि

तं । बहिर्मंडलमध्ये षट्पत्रे ग्रहान्पूजयेत् ॥ तत्र कर्णिकायां हवने मंडले सूर्यं ॥ राम ॥

आग्नेयपत्रे चतुरस्रे सोमं ॥ दक्षिणपत्रे त्र्यस्रे भौमं । ईशानपत्रे बाणाकारे बुधं । उत्तरे ॥ १० ॥

दीर्घचतुरस्रेगुरुं ॥ पूर्वेपंचकोणेशुक्रं । पश्चिमेबुधंतुषिशनिं ॥ नैऋत्येधूम्र
नुं । वायव्ये । ध्वजाकारेकेतुमितितत्रमंत्रैरधिदेवताप्रत्यधिदेवताविनायकादी
न्संचावाहयेत ॥ तत्रमंत्राक्रमसामान्यडयागेनुसंधेयाः । ततोमंडलपूर्वादिक्कूल्ल
होषुरंद्रादीनावाहयेत ॥ तथाहि ॥ त्रातारमिंद्र एत्वेहिसर्वामरसिद्धसंघैरभिष्टुतो
वज्रधरामरेशःसंवीज्यमानोप्सरसांगणेनरक्षाध्वरंनोमघवन्नमस्ते ॥ ॐ इंद्र इहागच्छ
इतिषेत्यावात्यागस्कंधसमारूढंवज्रहस्तंमहाबलं । आवाहयामियज्ञेस्मिंद्रप
जेयंप्रतिगृह्यतां ॥ मितिपूजयेत ॥ एवमाग्नेयकलशेअग्निंहतं एत्वेहिसर्वामरहव्य
वाहमुनिप्रवीरैरभितोभिजुष्टः ॥ तेजोवतालोकगणेनसार्धं गृहाणपूजांभगव
न्नमस्ते ॥ ॐ अग्नेइहागच्छइहतिष्ठेति अग्निमावाह्यशक्तिहस्तंज्वलद्रूपंछागारूढंह

म॰उ॰ विर्धुजं । आवाहयामिति पूजयेत् । याम्यकुंभे यमाय सोमं एह्येहि वैवस्वत धर्मरा
॥११॥ ज सर्वामरेश्वर्चित धर्ममूर्ते । शुभाशुभानंद शुचामधीश शिवाय नः पाहि मख
नमस्ते । ॐ यम इहागच्छ इह तिष्ठ सावाल्यं महामहिषमारूढं दंडहस्तं महाबलं ॥
। आवा॰ मिति पूजयेत् । नैऋत्यकुंभे मोघुणः परापर एह्येहि रक्षोगणनाथ प
के क हस्तं विशालनेत्रं लोचन शवसंघैः । नमो धूम्रं पाहि शुभाधिनाथ लोकेश्वर त्वं म
गवन्नमस्ते । निरृते इहागच्छ इह तिष्ठ इति आवाहये तीक्ष्ण दंष्ट्रं शवारूढं खड्ग ह
स्तं महाबलं ॥ आवा॰ मिति पूजयेत् । पश्चिमकलशे तत्त्वा यामि एह्येहि
पाशेन गगनाद्रिधीश गणेन पर्जन्य सहाप्सरोभिः । विद्याधरेंद्रामरगीयमान पाहि राम ॥
हि त्वमस्मान् भगवन्नमस्ते ॥ वरुण इहागच्छ इह तिष्ठेत्यावाह्य मकरस्थं महा [illegible] ॥११॥

वेव देवसमापन्नं। आवाहयामिति। प्रजपेत्। वायव्यकलशे तत्पवायहस्तस्पर्शी या
एत्वेहि यज्ञेममरक्षणाय मृगादिरूढं सह सिद्धसंघैः। प्राणाधिपः कालकवेः सि
हाय गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते। वायो इहागच्छेह तिष्ठेत्यावाह्य मृगस्कंधसमारूढं
ध्वजहस्तं महाबलं॥ आवाहयामिति प्रजपेत्। उत्तरकुंभे आप्यायस्व। एत्वेहि य । शिव
रयनरक्षां विधत्स्व नरवाहनेन सार्द्धं। सर्वौषधीभिः। पितृभिः सहैव गृहाण पू
जां भगवन्नमस्ते॥ सोम इहागच्छेह तिष्ठेत्यावाह्य दशाश्वरथमारूढं गदाहस्तं महा
बलं। आ० ठा०। ताभिति प्रजपेत्। ऐशान्यकुंभे तमीशानं एह्येहि विश्वेश्वर मन्त्रिश्र
लकपाल खट्वांगगणेन सार्द्धं लोकेश भूतेश्वर सिद्धयक्ष सार्द्धं सोम गृहाण पूजां भग
वन्नमस्ते॥ ईशान इहागच्छेह तिष्ठेत्यावाह्य वृषस्कंधसमारूढं शूलहस्तं त्रिलो

प.३ लोचनां आवाह । तामित्तिपूजयेत ॥ निर्ऋतिवरुणयोर्मध्यकुंभेऽत्रायं गौतेः स्व
॥२॥ श्चिनएत्वेहिपाताललधराममरेईनागगणनाकिंनरपीयमान । रक्षोरगेंद्रामरलोक
संघैरनंतरत्नाधरमस्मदीयं । अनंतेहागच्छेहतिष्ठेत्यावाह्येनिःशेषजग
दाधारंशेषंसुरगणार्चितं । आवा॰ । तामित्तिपूजयेत । ईशानमध्यकुं
भेब्रह्मजगन्नाथं । यत्वोहिसर्वाधिपतेसुरेइलोकेनसाहेपितृदेवताभिः ॥
सर्वस्यधातास्यमितप्रभावोरत्नाधरंतःसततंनमस्ते । ब्रह्मन्निहागछेह
तिष्ठेत्यावाह्यहंसेनहंससमारूढंपद्मयोनिजगद्गुरुं । आवाह्यतामित्ति ॥ध्यान॥
पूजयेत । अनंतरब्रह्मणःकलशाभावपक्षेअधजरूहिशयोरावाहने ॥१२॥

ततोमंडलमध्येयंवरान्सौवर्णांकुमंभकरान्राजतान्मत्स्यडुंडुभतामूवंडुं सा
रमंडूकलौहरिं। शुभाम्भृतांसुवर्णपात्रीभिमंमेवमूलेनतिमंत्रेणस्थाप
यित्वाब्रह्माणंशिवंविष्णुं। गणपतिं। श्रियं। अंबिकां। भूतग्रामं वेम
न्त्रमंत्रैरावाह्यपूजयेत्। अथेंद्रादीनांसमपेपौराणिकामंत्राः। इंद्रः
सुरपतिःश्रेष्ठोवज्रहस्तोमहाबलः। शक्तिहस्तोमहावीर्यस्तस्मैनित्यंन
मोनमः॥ सर्वतेजोधिपोदेवोरक्तवर्णोमहाबलः। शक्तिहस्तोमहावीर्यो
वैश्वानरनमोस्तुते॥ दंडहस्तःकृष्णवर्णोधर्माध्यक्षोमहाबलः। प्रेताधि
पतयेतुभ्यंयमराजायतेनमः। सर्वरक्षोधिपोदेवोनिऋतिर्नीलविग्रहः॥

म॰उ॰ महाखड्गधरो देवस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥ नागपाशधरो नित्यं मकरस्थो दिवा
१३ करः ॥ निमग्नः शुक्लवर्णश्च नमो शुक्लवरुणायते ॥ सर्वशास्त्राधिपो नित्यं स
13 र्वजंतुषु संस्थितः । भुजहस्तो मेघवर्णस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥ सर्वतश्चन्द्रमध्येयः
सोमो राजाध्यव स्थितः । शुक्लवर्णो गदाहस्तस्तस्मै नित्यं नमो नमः । सर्वदेवा
धिपो देव ईशानः शुक्लविग्रहः ॥ शूलपाणिर्वृषारूढो रुद्राधिपतये नमः । प
न्नगाधिपतिर्देवो पोनं मोनीलविग्रहः ॥ पातालवसतिर्नित्यं अनंताय नमो न
नमः ॥ पलाशकुसुमाकारो ब्रह्मा सर्वार्थसाधकः ॥ सर्वलोकपतिश्रेष्ठस्तस्मै ॥ताम॥
नित्यं नमो नमः । ततः सूर्यादिभूतग्रामांतपंचाशद्देवतास्थापोत्तमन्मेचांते सूर्यो ॥१३॥

यैघयुडोदनोवलिर्नमस्त्याहिअपोगतोवलीसूदयाज। तत्रसोमायघृतपाय—मा
प॥ मसूरान्नंवुधाय द्यौरोदनं। बृहस्पतयेदध्योदनं। शुक्रायघृतान्नं। शनयेकृ॰सरा
न्नं राहवेमांसोदनं॥ केतवेचित्रौदनं॥ अधिदेवताप्रत्यधिदेवताविनापकादीं व
भ्यः। पायसबलिः। इंद्रादीनांदशानांमाषौदनबलिः। ततश्चावार्य्यः सर्वदेउ
त्सर्वतः॥ पद्मयं छलं त्पस्काहरिद्रातैलाभ्यां सूपमभ्यज्यतीर्थोदकेन स्नाप
यित्वा गौरसर्षपगोरोचनागुग्गुलुदूर्वानिंवपत्रगर्भांपोटलिकांयद्भावध्नंद
ज्ञायताम् इतिमंत्रेण सूर्यनिखनेन। ततः उतिममीपेईशान्यां कलशं स्थाप
नं कृत्वा मन्त्रसर्वे समुद्रा इति तीर्थानित्यस्यवरुणं प्रजयेत्। ततश्चाचार्योक्त

२ वृक्षा पुष्पा सुवासा इति च स्त्रेण वेष्ट्य सूपं चितीयां शेनावर्ट स्वनिल्वा तथा
३ तता दिकं प्रक्षिप्य तत्र धुवा सिंघति
मंत्रेण

भ॰उ॰ त्विजश्चस्वेस्वेकुंडेसम्यक्त्वोक्तमार्गेणाग्निमसलपतानंतरमाविकर्मकुर्य्यात् ॥ त
२४ त्रगतिकुंडमाचार्यकुंडस्मृतिकुंडतोयंनमानउपविश्यप्रज्वलमादायास्मिन्क
र्मणिदेहविसूर्य्यसोम । भौमनवबुध । गुरु । शुक्रशनिराहुकेतुग्रहेभ्य ईश्वरो मा
14 स्कंद । विष्णु । ब्रह्मे । इ । यम । कालविचगुप्ताधिदेवताभ्यो ग्नप्रभूमिविष्वि
इन्द्राणीसर्प्पाः प्रजापतिः ब्रह्मप्रत्यधिदेवताभ्यो विनायकदुर्गाः वायव्य । म
श्वाश्वि । पंचलोकपालेभ्य इंद्राग्नियम । निर्ऋतिवरुणः वायुः सोमेशा
नानंतब्रह्मदिक्पालेभ्यो ब्रह्मशिव । विष्णु । गणपति । श्री । दुर्गे विका... राम
ता यामविश्वकर्म्मा । वरुणाग्निवायुसूर्य्यप्रजापतित्विष्टकदादिसर्वे... २४

गास्वेत्ता प्योतममेतित्यजेत्ताजापके द्विरपालेश्वशांतिजपादेक्षिपमाणोहोमः
कार्यः । अत्र द्वारपालजप्यमंत्राउच्यंते । धीहकं हिरण्यवर्णांहरिणीमित्यादिपं
दशर्चं । पावमानंस्वादिष्ठयेत्यादि । सोमसूक्तं त्वंसोमप्रचिकितइत्यादिगविष्ठादि
त्यंतंचयोविंशत्युक्तं । सुमंगलंकनिक्रदद्दित्यादि ॥ शांतिकाध्यायः शन्नइंद्रा
त्यादिकः । रुद्रसूक्तं योजातएवेत्यादिकं । रक्षोघ्नसूक्तं कृणुष्वपाजइत्यादि । दक्षि
णद्वारपालोनुक्तउत्पुरुषसूक्तं ॥ श्लोकाध्यायं शुक्रियं च मंडलाध्यायमेव च ॥
रूद्रान्नमस्त्रइत्यादिमंत्रानु श्लोकाध्यायं देवसवितःप्रसवयज्ञंइत्यादिकं ॥ शुक्रि
यमृचंबावेशपदाइत्यादिकं ॥ मंडलाध्यायमादित्योवाएषयन्मंडलमिति तैत्तिरी
ये शौ सद्वामदेव्यंबृहत्सामेज्येष्ठसामरथंतरं । तेयाउरुषसूक्तं चैतद्ब्रूमकममतः प

म.उ. रं॥ आज्यदोहानि सामानि शांतिकाध्यायमेव च। भाउंउतिवसामानिप
शिवम् द्वारपालकौ। वामदेव्यं कपानक्रिवत्रु मित्यस्या मृ विगात्तं। बृहत्साम
॥१५॥ त्वामिद्धि हवामहे इत्यस्यां। ज्येष्ठसाम मूर्धानं दिवो रत्यस्यां। रथंतरमभि त्वा शू
रनोनुम इत्यस्यां। पुरुषसूक्तं सहस्रशीर्षेत्यादिकासु॥ रुद्रसूक्तं मा वो राजा
15 नमिति वर्गद्वयं॥ आज्यदोहानि देवव्रतानि त्यादिशांतिकाध्यायः। अग्ने वो
ध्मग्नि इत्यादि। भाउंउसामानि इमं स्तोममित्यादि इन्द्रं क्षमीतानि। अथर्वणो
दसनीयन रैद्वैन पराजितं। देवीचमधूसूक्तं चरोवशं शांतिकाध्यायं॥
घोवर्णो द्वारपालौ प वैतास्तुन्वरा जितो। आथर्वणं सूक्तं छंदागायद्रहद्वं ॥राम॥
मेत्यादि। अग्निहसमं गिरसाजन्मा नात्यादि। नीलरुद्रं यारुद्रपत्न्या चि ॥१३॥

त्यादि। अपराजिता दिवी परिवर्मलीत्यादि। मधुसूक्तं मधुवाता ऋतायते
इत्यादि।। रोद्रसंज्ञमध्यं द्यावापृथिवीत्यादि। शान्तिकाध्यायः। पवित्रं इन्द्राग्नी भव
तामवोभिरित्यादि। जापकोनुशान्तिसूक्तं च रोद्रं च यावन्मानं तु मंगलं। पुरुष
तु प्रेषदानाजपेत्तां वृद्धो चोष्टथक्रम।। रात्रिसूक्तं रात्री व्यख्यदायती पुष्ट्वी रो
उमिमारुद्राय तवसे कपर्दिन इत्यादि। शाक्तं रोद्रं च सौम्यं च कोष्माण्डं जातवेद
सं।। सोरं चेति जपेत्तां हो दक्षिणोनयजुर्विदा। शाक्तमिन्द्रं वा विश्वतस्परीत्यादि
मनुवाकं। रोद्रमिमारुद्रापाहि ... वने तिष्ठ इत्यादि षडृचं। सौम्यं सोमो धेनु
मित्यादि षडृचो विश्व। कोष्माण्डं यद्देवा देवहेडनमित्यादि तु वाकचतुष्टयं। जा

॥ म० उ० । जातवेदसं ॥ यज्ञाहकारिणोत्यादिमउवाकं । सोऽरंभूप्यो देवी मुखसंरोचमा
॥ २६ ॥ नेत्यादिकं षट्चं । वैराजं पौरुषं सूक्तं सो पुराणेंकिदुसंहितां । शैशवं पंचनिधनं
गायत्र्यं ज्येष्ठसामच ॥ वामदेव्यं बृहत्सोम्यं रैरवं मेरथंतरं । गावां व्रजं विकर्णं
16 वरशो ग्रं वयश्च स्तथा ॥ गायेयुः सामगा राजन् पश्चिमद्वारमाश्रिताः । वैराजं
पिवा सोममदन्त्वेत्यादि । सोपर्णं सुघेदभिक्कृतामत्यामित्यत्रत्रीलिसामाति ॥
रुद्रसंहिताश्राबो राजानमित्यादि । शैशवं मुख्या जेजातनमधसदत्यस्यां गीतं पं
चनिधनं ॥ रहस्यां गीतं । गायत्र्यं तत्सवितुरित्यस्यां गीतं । ज्येष्ठसामभूर्मूर्धानं दि ॥ राम ॥
वरतिप्रसिद्धं ॥ वामदेव्यं कयानश्चित्र इत्यस्यां गीतं । बृहत्सामत्वामिद्धि हवाम ॥ २६ ॥

ना

त्वामहस्त्यादि प्रसिद्धं ॥ सोम्यसोमव्रतंमंतेपयांसीति । सोरवंपुनन्तो न[illegible] ष

सिद्धं ॥ रथन्तरं अभित्वा शूरनोनुमेत्यस्यां गीतं । गावांव्रतं तेन दुर्तिस्य समं[illegible] नि

मीलेत्येवमागीतं । विकर्णो विकर्णं विभ्राडीत्यस्यां गीतं । रक्षोघ्नं अग्ने रक्ता ण

अग्ने पुत्स्वाहीत्यंतयोगीतं ॥ पशवः बृहद्दिवापतेस्यं गीतं । जपतामप्यथर्वा[illegible] शां

शांतिकपौष्टिकं तथा । अतेवरुणसूक्तं च जपेयुः सर्वं एव हि । शांतिकौपौष्टिके कौ

प्रसिद्धा बाधर्तणानां वारुणसूक्तं । स्वस्वशाखीयं । तत्र ऋग्वेदिनां मीढुः । वरु

णा इतिपंचानां ह्यासिष्ठो वरुणो गायत्री छंदः जगती वरुणप्रीतये जपे विनियो

गः । मोषुवरुणाः ॥ ऋषिः ॥ यजुर्वेदिनां । इमं मे वरुणेति [illegible] शुनः शेपो वरुणो

गायत्री छंदः जगती वरुणस्त्रिष्टुभौ वरुणप्रीतये जपे विनियोगः । सामगानां

भ.उ. इमं मे पुष्कलो वरुणो मा पञ्ची वरुणः। आथर्वणानां। उदुत्तमं मंत्र लावरुणमि
१७ त्युत्। वरुणप्री०। आज्यादि कुंडे पुष्कर गवेदिशे धृतयोहोतारः। प्रधान होमा चा
नेक संख्या स्वगृह्यानुसारि कृत्वा प्रधान होमं कुर्युः। तत्र ऋगवेदिता वरः। आ
ज्यभागानन्तरं वारुणमंत्रैर होतारः स्माज्याहुती स्थावती रेवो हुं वा समि दः हुती र
श्वस्तु कुर्यात्। मंत्रा स्तु। तत्वायामि ब्रह्मणा। तदिदनक्तं। तदिवा। शुनः शेपो त्व
स्कन्तु। अव ते हेडो०। उदुत्तमं वरुण। त्वन्नो अग्ने वरुणस्य। सत्वन्नो अग्ने वमोम
वोती। इमं मे वरुण इति। अथाघानां च वरुणं चतुर्दश वारं मंत्यानां त्रयोदश वा
रमा कृत्वा होतार श्वल संख्या संपत्ति रिति सांप्रदायिकाः। अथ ग्रहाधिदेवतात्य ॥ तम ॥
धिदेवता विनायकपंचकेंद्रादि वसरुद्रादि इन्द्रादि लोकपाल विश्वक ॥ १७ ॥

भ्यः सप्तेभ्यो नमोष्टोत्तरसहस्राष्टोत्तरशताष्टान्यतमसंख्यया जुहुयात ॥ ग्रहाणामा
धिदेवतादीनामन्यतमसंख्योपाहोमः इति संप्रदायः । तत्र ग्रहमन्त्रास्तु मिश्रान्यो ग्रांपा
लाश्रयः । आज्यंच सर्वेभ्यः पृथक् । एतन्मावाक्क सामान्यप्रयोगोक्कोकमेण । इ
द्दशिवमरुतांनुज्ञातारमिंद्राग्निपूषः । कद्रुद्राय घोरः शिवो गायत्री । मरुतां पृष
राह्वमत्तोमरुतो गायत्रीति मंत्राः । केचित्तु ब्रह्मशिवविष्णुगणपतिश्रीअग्नि
काभूतग्रामगणोमपितन्नन्मंदै होममाहुः । तत्रोम्रियो मंत्रा । गंधद्वारां श्रविका
याः । श्रंपे श्रंवा लिकं त्वविकेशतिपांनुषः । भूतग्रामस्पतुनाममंत्रएव । ततः
स्विष्टकृदादुत्तरांगाकृतयः । अथ पंचसर्वोपि वरुणांग्रहादि होमादिन चतुर्थं समा
ह्मासमावर्त्तनीयः । स्विष्टकृदाद्युत्तरांगहोमस्य चतुर्थदिनएव सर्वोपि वरुणांग्रहा

॥ म उ० ॥ द्विहोमो दिनचतुष्टयं अत्यन्तमावश्यनीयः। स्विष्टकृदादिफलरांगहोमस्तु चतुर्थदि
॥ १८ ॥ न एव कार्य इति केचित्॥ पूर्णाहुतिस्तु चतुर्थदिन एव। असंभवे तद्दिन एव
वा। यजुः सामाथर्वविदो मण्डपमध्ये होमकर्मः॥ मंत्रास्तु तत्तामपि सोमान्त
प्रयोग एवोक्ताः। वारुणमंत्रास्तु यजुर्वेदितानावत। इमं मे तत्त्वा शुनः। शेपो
गायत्री वरुणः वरुणप्रीतये आज्यहोमे उदुवरसमिद्धोमेव विनियोगः॥
एवं तत्त्वायामीति प्रजापतिः। पंक्तिरृषिः शुनःशेपत्रिष्टुब्वरुणः।२। त्वं नः स
त्वं नस्त्वं न यो वामदेव त्रिष्टुप्॥३॥ अग्नीवरुणौ देवते। अयाश्चाग्ने स इति
प्रजापतिः पंक्तिरृषिः॥५॥ ये ते शतमिति शुनःशेप त्रिष्टुब्वरुणः॥६॥ अ ॥ राम ॥
द्विल्वा स्वक्रुकुशाजिन त्रिष्टुब्वरुणः॥७॥ वनेषु वीति कुशाजिन त्रिष्टुप्॥ १८॥

18

वरुणः।८॥ उदुत्तमं शुनः। शेपऋषिस्त्रिष्टुब्वरुणः। वरुणस्योत्तंभमणमसि प्र
पतोजगती वरुणः। निषसादेति प्रजापतिर्गायत्री वरुणः। घृतवती भ
रद्वाजो जगती वरुणः। एतेषां द्वादशमंत्राणां नववारान् हुत्वाष्टोत्तरश
त संख्या संपत्तिः। ग्रहादिहोममंत्राः सामान्यप्रयोग एवोक्ताः॥ ततो व्या
हृतिहोमः। ततो निष्पूर्वांगानि कृत्वा वारुणं होमं कुर्यात्। इमं मे वरुण श्रुधीगा
यत्री वरुणः। वरुणप्रीतये आज्यहोमे उदुंबरसमिद्धोमे वा विनियोगः॥
एवमुत्तरस्वो वैश मागौ। उदुत्तमं गौतम ऋषिस्त्रिष्टुब्वरुणः। घृतवती भरद्वा
जो जगती वरुणः। एतेषां त्रयाणां मंत्राणां षड्विंशद्वारमाहुत्वाष्टोत्तरश
तसंख्या संपत्तिः। ग्रहादिहोममंत्राः सामान्यप्रयोग एवोक्ताः। ततउव

॥ भ.उ. ॥ एतं त्वं वहिर्हिमांतं ॥ आथर्वणोपि समंत्रकं दात्रमहणात्रभूत्वा अथवानहो
॥ १९ ॥ मान्तं कृत्वा वाकणां होमं कुर्य्यात् ॥ अपकृते रज्जवित्पर्य्या विरूणानुप्रवत्तु
णः ॥ धात्रो धात्रो राजा वित्पथ्यवा पंक्ति वर्णाः ॥ एतेषां वस्तूनां मंत्राणां स
प्तविंशतिवारया हुत्वा अष्टोत्तरशतसंख्या सेपन्तिः ॥ ग्रहादिहोममंत्राः स्व
सामान्यप्रयोगा एवोक्ताः । ततः पुनरभ्यातानहोमाद्यनुवर्तते च कुर्य्यात् ॥
आचार्य्योपि स्वकुंडे स्वशाखोक्तविधिना एवमेवैताभ्यो देवताभ्यो जुहु
यात् ॥ एवं रात्राववधिवासनं निवेद्य आचार्य्यः कुंडाच्छादितकलशेषु गज
च्छामाश्वच्छानरथ्यावल्मीकसरित्संगमह्रदगोकुलचत्वरमृदो वोधिनी ॥ राम ॥
रक्षेमृत्सर्वच्छादिदर्शोऽप्यंवपल्लवान् कुंकुमकर्पूरकस्तूरिकासर्व ॥ १९ ॥

19

मां चुकसिपेत्॥ तैश्चोदकै र्यजमानं प्राङ्मुखं सर्वौषध्यम्बुलिसं पुत्रपत्नी स
हितं वृत्विग्भिः नवकुम्भैः॥ सूर्य्योदयात्स्वतुणसिपत्नवैरसि विं चेत्॥ स्नाप
येत्॥ श्वामंत्राक्षतत्तच्छाखोयांपौराणाश्च सुरास्नामभिषिंचितमा यांस
मान्प्रयोगउक्ताः॥ ततो यजमानः शुक्लवेषः प्राक्सुखेउदक्सुखे प्यां गु
वीत्तिंभ्योयथाशक्तिदक्षिणां दद्यात्॥ मंडपाद्बहिरीशान्यां दद्यादि तिरु
वनारायणः॥ मंडपमध्ये एवेति मदनरत्ने दर्पणः॥ अथ वे प्रयोगः॥ कुशतिलमे
वजलान्यादाय घेत्यादि मुक्तजलाशयोत्सर्गांगभूतकृते तदंधि वा सतमप्र
प्रतिष्ठार्थं रुद्रदेवताः शतं गाश्च षष्ठिं वा पंचशतं वा षड्विंशतं वा पंच वि

भ.उ. शांतिं वायुष्मत्वं संप्रददे॥ नममेति दद्यात्। हस्वाहा वरुणाक्रमेण उत्तर
२. स्तं प्रथमं कृत्वा तद्धोधःस्थापनीयाः। तेच स्वस्तात्तु त्का कामस्कृति॥
पूर्वेषुः। ततः कर्मांग देवताः प्रीयंतामिति यजमानेनोक्ते सुप्रीताभव
त्विति वदेयुः॥ ततो यजमानः स्रुक्स्रुवौ जलाशये जलेकान कशृंगा द्वि
पितांगा। यथाशक्ति संपूज्य गवती धेनुमती हि भूतं सूयवसिनी मनवे द
शस्या। व्यालक मूरा रोदसी विष्णवे नेदाधर्थ्य पृथिवीमभितो मयूखैः क्षिति
मंत्रेणावतारयेत्॥ तरंती नामभवमंत्रयेत्त्रमंत्रः। इदं सलिलं पवित्रं कु ॥ एम॥
रुध्वं शुद्धाः पूताः। अमृताः। संतु नित्यं मां तारयंती। सर्वतीर्थाभिषेके लो ॥ २॥

कालोकंतरतेनीर्यतइतिवापीकूपोत्सर्गेतुंगांचित्रपरिणामयेदितिव्रष
नारायणीयादौ ॥ ततोयजमानोगुरुणात्वास्वस्वस्त्वंतुच्छलग्नोजलेगच्छेन्ने
चमंत्रद्वयंपठेत् ॥ नत्वसमुद्राद्वर्मिर्मधुमां ॐतदारुपा ॐश्रुतासमृतत्वमा
नट् ॥ घृतस्यनामगुह्यंयदस्ति जिह्वादेवानाममृतस्यनाभिः । एवामीरोच
नेदिवोयेवासूर्यस्यरश्मिषु । येषामप्सुसदस्कृतंतेभ्यःसर्वेभ्योनमइ
ति । ततोजलएवैशान्यामुत्तराभिमुखागोः । पुच्छंगृहीत्वाजलेछित्वा
यजमानोगुरुणान्वितोयवकुशादिभिर्देवमनुष्यपितृतर्पणंस्वशा
खोक्तंकुर्यात् ॥ अत्रान्यानपितर्पणश्लोकाननुकेचित्पठंतितेचनिर्मूल
त्वान्नलिखिताः । ततःपुच्छलग्नएवैशान्यामुत्तरंतत्रमंत्रः । अपोअस्मा

भ०ऊ:
२१

न्मातरः। शुंधयंतु घृतेन नो घृतेन नो घृतपुनः पुनंतु। विश्वं हि रिप्रं प्रवहंति
देवीरुदिदाभ्यः शुचिरापूत एमीति। सूर्यवत्साऽङ्गावती हि भूपाश्रथो
वर्यं मगवंत। स्वाम। अक्षितरणमघो विश्वदानी पिबस्व समुद्रकमावरंती
त्तिता मुत्सापपेत। यदि हिंकुर्यात्ततदा हिंकृएवती वसुपत्नी वसूनां वत्स
मिछंती मनसाभ्यागात्॥ उह्यामश्विभ्यां पयो अघ्न्येयं सा वर्द्धतां। मह
ते सौभागाय सनुमंत्रयेत॥ ततः कृतवस्त्रपरिधानो यजमानस्नांएज्य
सामगायप्रतिपाचयेत। अतिपत्तित्वा देवनाचदक्षिणा। ततः कुंकु
माक्तेनत्रिवेष्टितासूत्रेणजलाशयं वेष्टयित्वा। तत्समीपेउपविशेत। गु

राम
२१

मयादत्तमिदंजलं॥ रमंत्रुसर्वभूतानिस्नानपानवगाहनैः शितिननो गुरुसूतपत्रेघृतंत
सामान्यंसर्वभूतेभ्यो मयादत्तमिदंजलं॥ रमंत्रुसर्वभूतानिस्नानपानावगाहनैः शिति
ततो गुरुंमंडपमध्ये प्रामादिषु इंद्रादिभ्यः पूर्ववत्माषभक्तबलिंदद्यात्। अथोचार
ध्यासंनागपूछापोरोपणं तत्र गुरुरुद्धसूत्रपत्रेघृतंततोशुकितत्तकंकोटक
पद्मशंखमहापद्मकुलिकानांनामानि प्रत्येकं लिखित्वा प्राक्स्थापितसजल
कलशे प्रक्षिप्य लोकयात् तत्र बटुरेणं पूजयित्वा एकंचूतपत्रमापत्रेत्तवालिखि
तनामानं नागं तीर्थजमाकृजा पांघत्रिय ह दसो ऊवाम्पांजलाशयालयत्वाघ
तुस्नात्तो द्वादशे पंचदशविंशत्यत्यतमाराक्षिमितापांय स्थांश्चमुकनागेहाग

ला०अ
॥२३॥ ह्हत्तिष्ठेत्सा. वात्मच्छायपित्वा लैननामेनाशजलाशयस्मरन्ता कार्य्येतिजने
स्व: श्रावयित्वा तेनागं पृष्ठावसुकानागानमई तिनाममंत्रेण यथाशक्ति पू
जयेत्॥ यष्टिं संवेधिव जलमध्यकोपरि शूले लोहमयं चक्रमारोपयेति। ततो
जलमध्ये प्रागेव यष्टिस्थं कृत्वा हवोत समीपे चितो यष्टिं नयेत्। ततः खाते द
धिमधुमत्ते तत्कुशतीर्थजलपंचरत्नानि प्रक्षिप्य अभ्रवाद्यघोरितिमंत्रेण यष्टिं स
मारोपयेत्॥ २६ चप घ्यारोपणं कूपवाप्योर्नैकार्यमिति हपनारायणलापे॥
ततो यजमानो गंगादितीर्थजले जलाशये प्रक्षिप्य प्राङ्मुखेऽउपविश्य पठेत्॥
कुतुलेन्द्रेण पागंगाधुमातः उक्त राणि च॥ एतानि पंचतीर्थानि तडागनिव ॥तग
संगमे॥ वितस्ता कौशिकी शोणः सरयूश्च सरस्वती। एतानि पंच तीर्थानि ॥२३॥

ईशानाग्निरक्षोसिंधुरयावन्नादिषु हन्ती॥ एतानि पंचप्रसूना यमुना नर्मदा रेवा
चंद्रभागा च वेदिका। एतानि। गोमती वाग्मती शोणो गंडकी सागरस्तथा।
एतानि पूर्व। यमुना नर्मदा रेवा। इति पठित्वा। जलं स्पृष्ट्वा आपो हिष्ठेति त्र्यं
जपस्तत्र विच्छिन्न दुग्धधारया जलाशयं त्रिः प्रदक्षिणी कुर्य्यात्। ततएककुञा
स्नानं पयसेष्टुदुग्धं पापयेत्। ततोपुष्टुर्दिनत्रयं स्थापितदेवतानां पूजनं कृत्वा
अग्निविभिः सहस्वैस्वैकुंडे वा ऋणाश्च पृति विश्वकर्मेति होमं कुर्व्वीत। तदं
ते तत्तन्नरांगं निवर्त्य स्वस्वकुंडे सर्वे पूर्णाहुतिं होमं कुर्य्यात्॥ अत्र संभवे
स्वधिवासतद्दिवसस्य पूर्णाहुतिरिति वदंति। ततो वह्निपूजनं ब्राह्मणक

॥ म॰उ॰ ॥ रणाद्दिकर्म्मशेषं यथायथं कुर्युः । द्दरिद्रो यजमानः एकाग्निविधानेन गुरुणै
॥ २४ ॥ व सर्वं कारयेदिति मदनादयः ॥ अथ चतुर्थीकर्म । तत्र गुरु स्थंडिलं यहवाद
वहेडनमिति दर्भैः परिसमूह्य मानमूकरस्तुपलिप्य त्वां हृत्वे षिंडसत्वा तिंत
रस्त्रो काष्ठास्वयंतरस्तु लिखिष्य स द्सत्पाति मित्पांगुष्ठानामिकाभ्यां रेखाम्
दमुद्धृत्य त्वामि द्विहवामहे सातौ वाजस्य काष्ठस्तु हृत्वा । अग्निमूर्द्धेति वार
णमग्निं प्रतिष्ठापयेत । हिरण्यगर्भ इति दक्षिणे ब्रह्मासनमास्तीर्य ब्रह्मन्
स्थानमिति तत्र ब्रह्माणमुपवेशयापोहिष्ठेति कुशोपरि प्रणीता । पात्रं सज ॥ राम ॥
लं स्थापयित्वा आकलशो षिनी शाभ्यां कलशं निधाय तत्र जले वरुणं सं ॥ २४ ॥

प्रज्वलन्मानाचित्य इत्यग्निं परिस्तीर्य गायत्रेण त्वा छंदसा सादयामीति पात्राणि य-
थोपयोगमासाद्य विष्णोरराटमसीति पवित्रे छित्वा डोज्झणीरासादयेति प्रोक्षणीं प-
प्रणीतोदकं कृत्वोत्पूय वामहस्ते कृत्वा दक्षिणेनोद्दिंगणं कृत्वा अथर्वमन्त्रोक्षणं स-
चरे प्रोक्षणीपात्रं निधाय स्थाल्यामाज्यमासिंच्य विसृत्याधिश्रित्योर्जे त्वेत्यवेक्ष्य
अग्निं हूतं पुरोदक्षः इति पर्यग्निं कृत्वा तृतीयारमिंद्रमिति स्रुवं प्रताप्य अनिशितो
सीति संमार्गकुशैः ॥ संमृज्य प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयः इति पुनः प्रताप्य व-
र्हिषि निधायोनिष्ठव्रलापण्यात इत्याज्यमुद्वास्य सवितुष्ट्वेत्युत्पूय योर्जे त्वेत्यवे-
क्ष्य प्रोक्षणीरप्युत्पूय यत्पास्त्रे द्योरश्वासमित्युपयमनकुशानादाय समिधाग्नि-
मिति तिष्ठन्समिधोभ्याधाय विश्वतश्चक्षुरित्यग्निं प्रज्वाल्य तद्देवाग्निस्तदादि

त्परस्तमग्निं संप्रूज्य देवि सवितुरित्ति प्रोक्ष्णीजलेनाग्निं पर्युक्ष्य प्रणीताम्रुपवि
वंधृत्वा दक्षिणं जानुं वाच्य जुहुयात्। प्रजापतये स्वाहा। इंद्राय स्वाहा। अग्नये
स्वाहा। सोमाय स्वाहा॥ भूः स्वाहा। भुवः स्वाहा॥ स्वः स्वाहा। त्वा नो अग्ने। स त्वं
नो अग्ने। अयाश्चाग्ने। ये ते शतं। उदुत्तमं॥ इति प्रायश्चित्तं हुत्वा प्रजापतये
स्वाहेति जुहुयात्॥ नेतस्त्रि मृ तिभिर्व्याहृतिभिर्मनसा वह्निं हुत्वा इमं मे
वरुणेति मंत्रेण फडंते न तोयमभिमंत्र्य तेनाग्निमभ्युक्ष्णागाय स्मा स वि
वेषं च दश आहुती हुत्वा इमं मे वरुणेति वरुणाय शतमाज्याहुतीर्जुहुयात्॥
भूयोपि व्याहृतित्रयेण हुत्वाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति जुहुयात्। तत इमं मे वरुण

त्तिपूर्णाहुतिहोमः॥ ततोग्निपूजा आयुष्यादिकरणं। ततोग्निविसर्जनं। ततो
गुरुर्विप्रेभ्यो हिरण्यं दद्यात्॥ यजमानाभिषेकः। यजमानकर्तृकं पुनः। पूजनं
ग्रहादीनां। यांतु देवगणाः। इति देवताविसर्जयेत्। ततो यज्ञोपकरणादिक
मृत्विग्भ्यो हेमपात्रीं च शय्यां च गुरवे मंडपं च सर्वेभ्यो विभज्य दद्यात्। ग्रहप्रीत्य
र्थं ज्योतिर्विदेपि हिरण्यं दद्यात्॥ ततो ब्राह्मणान् सहस्रमष्टोत्तरशतं पंचाशतं
विंशतिं वा शक्त्यनुरूपं भोजयित्वा भूयसीं दत्वा पस्वस्त्यस्त्याः। प्रमादात्कुर्वतां
कर्म्मेत्युक्त्वा त्रिर्विष्णुं स्मरेत्॥ - ॥ इति तडागोत्सर्गप्रयोगः। अथ वापीकूपो
त्सर्गः। भविष्योत्तरे वापीकूपविधानं च कथयामि तवापरं। कुंडमंडपसंभार
भूषणाच्छादनादिकं। तडागविधिवत्कुर्यादिति यूपगोतारणादिकं। अकाल

म.उ.
२६
26

मूलात्कलशान्वापीकूपेमूलेषु दापयेत्। तीर्थोदकसमायुक्तान्सितचंदन
चर्चितान्। सितवस्त्रयुगच्छन्नान्समाल्यान्ररत्नगर्भिणः। श्रपयित्वाचरुंतत्रपाव
मध्येयथाविधि। यावंयवमयंचतस्त्रस्वाहुतीर्हुत्वाभूर्भुवःस्वरितिक्रमात्। व्यस्ताः
समस्ताश्चेतिचतस्रः। ग्रहहोमंप्रकुर्वीतशांतिपुष्टिविवर्द्धनं। वरुणायबलिंदद्या
त्लोकपालेभ्यएवच॥ वरुणानिचसूक्तानिजपेयुर्द्विजपुंगवाः। वेदीमध्येमंड
लंकंपद्मगर्भंप्रकल्पयेत्॥ तन्मध्येपूजयेच्छंभुंब्रह्माणंकेशवंतथा॥ मत्स्यकच्छ
पमंडूकान्वेदिमध्येधिवासयेत्। मित्रेशत्वमभिभूतानांधनदोधनकांक्षिणां॥
वैद्योरोगाभिभूतानांशरणंशरणार्थिनां। अनेनैवचमंत्रेणवरुणायविसर्जये
त्॥ आदावावाहयेद्देवमनेनैवविशेषतः॥ नमस्तेविश्वगुप्तायनमोविष्णोअपांप

राम
२६

ते ॥ सांनिध्यं कुर्वंतु देवेशाः सम्पुष्टादिह एत्य च ॥ ततश्च दक्षिणा देया ब्राह्मणेभ्यो वि
शेषतः ॥ गोः स्थापकाय दातव्या भोजनं चानिवारितं ॥ सर्वेषामेव दातव्यमेष पोष्कालि
को विधिः ॥ अत्र विशेषः । प्रतिकुंडकलशं स्थापनसमये वाप्यादिवस्तु दिक्षु धान्ये
परिनिलवसूपूगकुमाबलकललद्रुणाल्कलशान् स्थापयित्वा । तेषु तीर्थमावाह्य
नमस्ते विश्वरूपायेति तेषु विष्णुमावाह्य पूजयेत् । ततो महावेद्यां षोडशारं ग्रहलो
कपालादिस्थापनानंतरं । मध्ये शंभुं ब्रह्माणं केशवं चावाह्य तत्रैव सौवर्णं कूर्म
रौप्यं मत्स्यं त्रपुमयं पंकं हूकं । पंचरत्नतीर्थजलादियुतां ताम्रपात्रां मध्ये वा
स्य प्रतिष्ठाप्य संपूज्य ततो गावहुलिहानं सूपनिषेचनं च कृत्वा यथाशाखं चरु
वमयं चरुं श्रपयित्वाज्यभागांते व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिश्चतस्र आज्याहुतीः हु

त्वा। तडागोत्सर्गविधौ वरुणमंत्रैः पूर्ववद्रुद्धं वरसमिदाज्यानां प्रत्येकमष्टोत्तरशतमा
ज्याहुतीर्हुत्वा ग्रहादिविश्वकर्मान्तानां प्रत्येकमष्टाविंशतिसमिदाज्याहुतीर्जुहुया
त्॥ ततो वरुणलोकपालादिभ्यो बलीन्दद्यात्॥ समस्तहोमं च समापयेत्। इदं सलि
लमिति मंत्रपाठः। ततः कूर्मादिदत्त्वा ताम्रपात्रीमादाय मध्ये वरुणं। तैलजे गह्निपे
न॥ तत उत्सर्गः॥ प्रामणार्थी गायुरवेदघात्॥ अन्यतमं मत्स्यपुराणीयजलोत्स
र्गविधिवत्॥ इदं चावश्यकं। येन कामयते शान्तिं वापीकूपादिकेत्विमां। तस्मात्
निष्फलं तोयमुप्तं बीजमिवोषरे॥ वापीकूपतडागेषु संस्थितस्य च मं जलं। अपेयं तु
भवेत्सर्वं तज्जलं मूत्रिकासमं। मिति निंदावचनात्॥ उत्सृष्टं च जलं त्यक्त्वा मेपादिषु
तेडाशाकल्यं यं नोपयोज्यमिति केचित्॥ अत्र सर्वेप्राणिनामुत्सर्वे उद्देश्यत्वान्न स्या

पितदंतर्गतेयागेनुदेवतायाएवोद्देश्यत्वात्तस्यतद्भावेनपागवैषम्यात्स्वयम
प्युपयोज्यमित्यन्ये॥ एवमारामफलादिष्वपि॥ इतिभविष्योत्तरोक्तोवापीकूप
तडागादिष्वल्पतोयेष्वेवमाज्ञाश्वखरवानरसूकरादिमृतकाद्युपघातेसद्योद
कोद्धरणेनशुद्धिः। बहुजलेषुकुंभशतमुद्धृत्यपंचगव्यप्रोक्षणं। कूपाद्याप
पातेष्वेष्विकुंभोद्धारेपंचगव्यप्रक्षेपः। अत्यल्पोपघातेसूप्यंचेदुद्धृत्यसर्वंधा
द्धातुस्पर्शाच्चशुद्धिः। तथाश्रुतिगंभीरवापीकूपतडागनद्यादिषुचंडालाद्यशुचि
स्पर्शेयत्नेवबहुलेतत्स्पर्शजिदेवबहुलंपरिकल्प्यान्यत्रशुद्धिः॥ वापीकूपतडागेषुमा
नुषमृतकेप्रस्थितेसर्वद्वाराद्धृतशतजलोद्धरणपूर्वकपंचगव्यपट्टेयाच्छुद्धिः। वा
पीकूपतडागजलेमनुष्यमरणेतुजलस्याहोरात्रमाशौचततःप्रायुक्ताशुद्धिः॥

भ॰उ॰ २८ एवं मूत्रपुरीषचर्मरुधिरादिवातुप्रक्षेपे त्रिंशत्कुंभजलोद्धारपूर्वकगोमूत्रादिप्र
क्षेपादिकं मार्जनमिति वाप्यादिशुद्धिः। एतन्मूलवचनानि पितामहचरणकृतायां
पद्धतौ द्रष्टव्यानीति। अथारामप्रतिष्ठां वक्ष्ये। वृक्षारोपणं भविष्यपुराणे। अश्वत्थ
मेकं पिचुमंदमेकं न्यग्रोधमेकं दश चिंचिणीकं॥ कपित्थबिल्वामलकत्रयं च
पंचाम्रवापी नरकं न पश्येत्॥ पाद्मे। पद्मानामपि च राजेंद्र पिप्पलारोपणं कुरु।

लोके प्रेत्य चैव शुभं फलं। अतीतानागता ये च भौ पितृवंशे च भारत। तारयेद्वृक्ष राम
रोपी च तस्माद्वृक्षांश्च रोपयेदित्यादि। मात्स्ये। पादपानां विधिं वक्ष्ये तथैवोद्या २८

नभूमिषु॥ तडागविधिवत्सर्वपाद्या घजगतीश्वर॥ सात्विकमंडपसंभारमा
चार्य्यैश्चार्पिताहृशः। पूजयेद्ब्राह्मणान्सद्भिर्हेमवस्त्रानुलेपनैः। सर्वौषधफलोदके
सिक्तान्पिष्टातकविभूषितान्। पिष्टातकं सुरभिपूर्णं हृद्यान्माल्यैरलंकृ
त्यवासोभिरभिवेष्टयेत्॥ सूत्राणां वैणजाकार्य्यं सर्वेषां कर्णवेधनं॥ ५१॥ अंज
नं चापि दातव्यं तद्धेमशलाकया। फलानि च सप्तचाष्टौ वा कालधौतानि का
रयेत्॥ कालधौतानि सौवर्णानि प्रत्येकं सर्वहृद्याणां वेधोत्तान्या। अधिवासये
त्॥ धूपोत्र गुग्गुलः श्रेष्ठः स्नापयेत्पात्रैरधिषितान्॥ सप्तधान्ययुतान्कृत्वा व
स्त्रगंधानुलेपनैः॥ ॐ भात्मवैष्णवैर्होमैश्छादयित्वा नरोत्तम॥ सहिरण्यानुद्वे

॥ न॰ ७ ॥ षांज्ञानं कृत्वा बलिनिवेदनं ॥ यथावल्लोकपालानां मिंद्रादीनां विधानतः ॥
॥ २९ ॥ वने स्मृतैश्च विद्भिर्होमः कार्य्यो द्विजातिभिः । ततः शुक्लांबरधरं सौवर्णालंकृत
भूषणं । सकांस्यदोहां सौवर्णां शृंगाभ्यामतिशालिनीं ॥ पयस्विनीं हहृमध्या
५१ दुस्त्यजेद्गां प्रदक्षिणां । ततोभिषेकमंत्रेण वाद्यमंगलगीतकैः । क्रमयुक्तां मंत्रैश्च साम
वारुणैरभितस्तथा ॥ तैरेव कुंभैः स्नपनं कुर्य्याद्ब्राह्मणपुंगवाः । ततः शुक्लां
बरधरो यजमानोभिपूजयेत् ॥ गोभिर्विभवतः सर्वान्द्विजाग्र्यान्समाहितः ।
हेमसूत्रैः सकटकैरंगुलीयैः पवित्रकैः । वासोभिः [illegible] पनीयैश्च तथोपस्कर राम
पादुकैः ॥ त्रीराभिषेचनं कुर्य्याद्यावद्दिनचतुष्टयं । होमस्य सर्पिषा कार्य्यो २९

यवैः कृष्णतिलैस्तथा ॥ पालाश्यः समिधः शाल्मल्याश्चतुर्थ्यन्तयोत्सवाः । दक्षि
णापिण्डनस्त्रहृदेयाः शक्ता पितृतनः ॥ आचार्याय हिरण्यं दत्त्वा प्रणिपत्य विसर्ज
येत् ॥ अनेन विधिना यस्तु कुर्याद्धि द्रोत्सवं बुधः । सर्वान् कामानवाप्नोति फ
लं चानन्तमश्नुते ॥ इत्यादि । अत्र जलाशयवदारामोप्युत्सर्गे इष्टव्य इति केचित् । मान
भावानित्यन्ये ॥ ॥ अथैतत्प्रयोगः ॥ ॥ तत्र जलाशयोत्सर्गोक्तकालमनुस्मृ
त्याभिलषितदिवासनदिवातूर्वेधकः । कृतैकभक्तादिनियमोऽधिवासनदिने प्रातरेवउ
पविश्य मध्येत्यादि । मम सर्वपापक्षयातीतानागतपितृकुलतारणकामो
भगवत्प्रीतिकामो वारमोत्सर्गं करिष्ये इति संकल्प्य पूजा स्वस्तिवाचनमा

॥म॰उ॰॥ त्तस्त्रास्तुद्दयिक श्राद्धयुर्वार्त्तिस्वरणात् तत्र जनमंडपप्रवेशात तत्र जनां ग्निं ते
॥३॰॥ स्थापनात् सर्वश्राचार्याश्चतुरस्रपीठिकामध्ये कृत्वा लवालास्त्र वीपुष्प दकैः ॥
सिक्तापिष्टातकैः पुष्पमालाभिर्वा सोमिश्वालंकृत्य सूत्राभ्यामते वृक्षस्य
समीपे कर्णवेधं तंडुपूरितवेशेशलाकयाने त्रांजनं कृत्वा गुग्गुल धूपं दत्वा ॥
30 मूल वृक्ष चतुरस्रपीठिको परियव गोधूम षष्टिक कंगु स्यामाक तिल चीन
कात्मक सप्तधान्यानि आच्छिप्य तेषु जलपूर्णं च ॥ सोमस्कराव्रतान्त्र कलशा
न्स्थापयेत ॥ इति वृक्षं कलश स्थापन मेकादि करणाशक्तो वृक्षाष्टके कर्त्तव्य ॥ ॥राम॥
मित्याऽऽहुः ॥ ततोग्निस्थापनान्तेषु उर्वधाघोडशारे सूर्ययोधालोकपालान्ता देवता ॥३॰॥

नाशयोत्सर्गवत्संस्थाप्य श्रुतिहृद्गं समस्तोष्टावेति कृतसंख्याकानि स्वर्ण

फलानि वेघांकूर्ममकरादिपात्रीस्थाने वनस्पते वीड्वंग इति मंत्रेणासाद

येत। अस्य प्रजापतिर्वनस्पतिस्त्रिष्टुप् वनस्पते वीड्वंगो हि भूया अस्मत्स

खा प्रतरणः सुवीरः। गोभिः सन्नद्धो असि वीडयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि

ततो ब्रह्माणं शिवं विष्णुं विनायकं कमलामंबिकां भूतग्रामं चेति संस्था

प्य सर्वान्विसर्जयेत्॥ ततः सर्वेभ्यो बलीन् दत्त्वा पूर्वं कुंडात्स्थाप्यापस्वयं

भुवल्लक्ष्मीजलाशयोत्सर्गं च यूपं निखनेत्। ततः सर्वेश्चाज्यभागान्ते वनस्पते इ

ति मंत्रेणाष्टोत्तरशतमाज्याहुतीः पलाशसमिधः कृसतिलाहुतीश्च जु

॥ भ॰ उ॰ ॥
॥ ३१ ॥

३१

ज्जुयुः ॥ ततो ग्रहादि विश्वकर्मांतेभ्यो व्दादिसमिद्भिर्ग्रहैः । ष्ठशतिलैश्च
प्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्याको होमः कार्यः । ततः स्विष्टकृत एवमधिवा
सनांते प्रातः कुंडसमीपस्थसकलजलैर्यजमानमभिषिंचेयुः । स्त पयेषु
श्चात्ततो यजमानः सोपस्करांगा सु दृष्टु खीसुत्स्टजेन्नूत्रमंत्रैः । इदं वेनव
विन्नं कुत्ता धषटु हं स्तम मृतम स्कनितां ॥ मानारयंतीसर्वतीर्थाभिषिंचं लो
कालोकंतरमेतीर्थते चोति । एकहस्तप्रतिष्ठायां प्रिमं हूत्त्रमित्यूहः । ततः स
सुद्राहूर्मिः । पेचामीरोचने दिवं इति मंत्रद्वयमुक्त्वा मोष्टुष्ठो स्कोनदेवपि ॥ राम ॥
त्त्वसंतर्पयेद्भूपवासाऽनगावतीशितिहिंकृतेचाहिंकृतावती शितिचजपेत् । ततो ॥ ३१ ॥

ततोवोत्सर्गंकुर्य्यादितिकेचित्।।ममैवंकुशायुवतिलजलान्यादायेत्सा
दि॰ इदंवनंमश्वस्थाणिंववटकिंकिंणीकपित्थविल्वामलकाम्रदाडिमादिना
माहृस्नयुतंवनस्पतिदेवतांकंत्वीयसर्वपापहृत्यपूर्वकमतीतानागतानापि
त्रकुलतारणकामोभगवतीहिंसीतिकामोमासर्वसत्त्वेभ्योहमुत्सृजतेतत्रउ
हित्तमंत्रद्वयंपठेत॥सर्वभूतेभ्यउत्सृष्टंमयेतद्वनमूर्जितं॥रमंतुसर्वभूतानि
स्थितिमद्योत्सवादिभिः॥सामान्यंसर्वभूतेभ्योमयादत्तमिदंवनं।रमंतु
सर्वभूतानिस्थितिमद्योत्सवादिभिरिति।ततोवृक्षमूलस्थापितजलैः॥
पुनर्यजमानमभिषिच्यास्नपयेत्॥तत्रवरुणमंत्राः।पुरास्नामित्यादयश्च

॥ रा ॥
॥ ३२ ॥

ततो यजमान उपविश्याघेत्यादिकं तैत्तदारामप्रतिष्ठाकर्म्म समृध्यर्थमग्नत
सगोत्रेभ्य एताः । दक्षिणा तेन सुप्रसम्पं । शतं गाः । अष्टषष्टिपं वा शतं षट्त्रिंशतं पं
चविंशतिं ॥ वा यथाशक्ति उद्देवताः । दक्षिणा त्वेन सुप्रसम्पं गुर्व्वर्त्विग्भ्यः सं
प्रददऽति दत्वा हेमसूत्रकटककटकांगुलीयक वासः सुष्या पादुका त्वा प स्व
रान् स त्विग्भ्यो शक्त्या गुरवे वा दद्यात् ॥ तत आपोहिष्ठेति तृचं जपन् विच्छिन्न
दुग्धधारया वनं त्रिः । परिषिच्य एकविप्रं यथेष्टं दुग्धं पाययेत् ॥ ततो भूतलो
कपालेभ्यः प्राग्बलिं दत्वा दिन चतुष्टयं वृक्षमूले ब्राह्मणाभिषेचनं ग्रहादिसं ॥ राम ॥
जनं वेद्यामधिवासित देवार्चनं वा नस्पत्यहोमादि वैश्वकर्म होमांतं च कृत्वा चतु ॥ ३२ ॥
र्थदिने होमसमापनानंतेज यात्स्मर्गोक्ते चतुर्थी कर्म कुर्य्यात् । श्राद्धं इति होमो

म॰उ॰ ३२

त्रवनस्पतिमंत्रेणेति विशेषः॥ नात्रनागयष्टिः। नतीर्थप्रवेशनमिति रूपना
रायणः। हृयमपि कार्य्यमित्यर्थः॥ ततोभिषेकग्रहपूजाग्निपूजा विसर्जनशय्या
दानमंडपाद्युपस्करप्रतिपत्तिविप्रभोजनभूयसीदानकर्मश्चरार्य्यणोति
जलाशयोत्सर्गविधिः॥ चर्मण्वतीतरणिजात्रुभसंगमस्य सान्निध्यभाजि
तशालिनिमध्यदेशे॥ ख्यातामरेहनगरीभुवितत्र राजा राजीवलोचन नर
नोभगवंतदेवः॥ ॥ इतिश्रीसंगरवंसावतंसमहाराजाधिराजश्रीभगवं
तदेवोद्योजितमीमांसकमहेशंकरात्मजमहनीलकंठकृतेभगवंतभा रामः
स्करेजलाशयारामोत्सर्गमयूखः॥ शुभमस्तु॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥ ३२

प

॥ दीक्षित वीर श्री रामेश्वर कस्य दं ३१

॥ वोहरागांग जीनी पोथीत सही ॥ । स्वरत प-३३

[illegible]